

Magyar-szlovák vegyes házasságok élettörténetek tükrében

Bajcsi Ildikó

Munkám elsősorban történeti szempontból a dél-szlovákiai magyar-szlovák vegyes házasságok problematikáját vizsgálja, mégpedig alapvetően az élettörténeti elbeszélésre, mint komoly történeti forrásra támaszkodva.

Mivel a magyar-szlovák vegyes házasságok Szlovákiában elsősorban a két etnikum által lakott interetnikus térben nyernek aktualitást, ezért munkám mindenekelőtt a dél-szlovákiai régió vizsgálatára összpontosít. A nemzetiségileg vegyes lakosságú, multietnikus régiót a szlovákok és a magyarok együttélése, egyúttal a hibriditás jellemzi. Vegyes vagy hibrid pozíciókat alkotnak maguk a vegyes házasságok is a térségben, melyek a Szlovákiában élő magyarság nemzetváltási folyamataira nézve központi szerepet töltenek be. Mára a Szlovákiában élő magyarságnak hozzávetőleg egyötöde él vegyes házasságban. Munkámban a vegyesség kulturális és nyelvi kérdéseit is taglalom, és az ilyen hibrid pozícióba került családok döntéshelyzeteiről, illetve azok kezeléséről is szót ejtek.

Dolgozatom gyakorlati részét az oral history gyűjtés módszere, azon belül is az életútinterjú műfaja jelentette. Összesen három házaspár életében vizsgálódhattam. Interjúalanyaimat különböző etnikai megoszlású településtípusok (Lucska, Nyitraacsehi, Komárom) és eltérő szociális és családi sajátosságaik (gazdálkodómunkás család, értelmiségi család, munkáscsalád) szerint választottam.

Egy életútinterjú során az interjúalany élettörténetét mondja el. „Maga az élettörténet egy egyéni életpálya története, amely adott kontextusban, adott beszédhelyzetben alakul ki, ez esetben a gyűjtő kérésére. Éppen ezért szubjektív alkotás, amely az életpályát az egyén szemszögéből mutatja be, bizonyos fokú szelekciót feltételezve. Egy narratíva, egy diskurzus, amely a hagyomány által meghatározott, és amely a jelen horizontjából feltáruló múltat beszéli el” – fogalmazza meg Ilyés Sándor (Ilyés 2005). Az életútinterjú típusa kevert, strukturált és mélyinterjú egyben. Strukturált, hisz vannak olyan kérdések, amelyeket mindenképp fel kell tennünk. Mélyinterjúként szándéka szerint a személyiség mélyrétegeibe hatol, majd igyekszik olyat a felszínre hozni, amit maga az interjúalany sem tud önmagáról. Az alanyt életének végiggondolására készíteti. Ennél a fajta interjúnál az alany és a kutató közti bizalom a leglényegesebb.

Az élettörténetek épp arról árulkodnak, hogy egy általánosan észlelhető folyamatot hogyan lehet elemeire, vagyis konkrét esetekre bontani. Számomra is ez adta az indokot, hogy ezzel a módszerrel kutakodjam. Úgy érzem, egy ilyen típusú vizsgálódás sokkal közelebb hozhat bennünket több oldalról is bizonyos következtetések levonásához. Az interjúk és az élettörténetek elméleti alapjait elsősorban Kovács Éva: *Interjúk módszerek és technikák* című munkájából meríttem. (Kovács 2008)

Ami a szóbeli adatgyűjtést illeti, három házaspárral készítettem interjúkat. Elsőként a gömri Csermosnya-völgy településén – Lucskán lakó – Kovács Ivetával. Az interjúkészítés során vele és fiával, Ervinnel beszélgettem. A férj sajnos nem lehetett jelen az adott időpontban. A következő interjúalanyaim egy komáromi házaspár voltak, akik közül a férj értelmiségi, tanár. A házaspár kérte, hogy a későbbiekben a nevüket munkám során B. Laci bácsi és B. Vali néni formában használjam, tehát a későbbiekben így fognak szerepelni. A következő interjú Zoboralján, Nyitracsehin készült. Adatközlőim szintén azt kérték, hogy nevüket a vezetéknevük kezdőbetűjének jelölésével használjam. Így ők a későbbiekben P. Lajos és P. Margitaként fognak szerepelni. Mindhárom elbeszélésről hangfelvételt készítettem, és azok témám szempontjából releváns szövegeit leírtam. Az interjúk előkészítésének körülményeiről és a módszerekről bővebben az utolsó fejezetben van szó.

1. Vegyes házasságok a magyar-szlovák interetnikus térben

1.1. Vegyes házasság, asszimiláció

Az asszimilációs folyamatokat meghatározó tényezők magját az akkulturáció, a strukturális asszimiláció, az amalgamáció és az egyén nemzeti hovatartozásának változásai alkotják.¹ Ha az asszimilációs folyamatok jellegzetességeivel kapcsolatban a magyar-szlovák interetnikus térben vizsgálódunk, és az asszimilációs folyamatok okát keressük, az egyik legnagyobb mértékű asszimilációs forrásként a vegyes házasságokat jelölhetjük meg.

Szlovákiában a vegyes házasságok száma az 1950-es évektől 2002-ig tartó időszakban országos szinten fokozatosan a kétszeresére, 6,2%-ról 13,6%-ra emelkedett.²

Nemzetiségi bontásban a szlovákok körében a jelzett időszakban a vegyes házasságok száma szintén emelkedett, az 1970-es években stagnált. Később újra emelkedést mutatott. 1951 és 2002 között 3,4%-ról 7,4%-ra nőtt.

1 Itt elsősorban Gordon amerikai szociológusnak az asszimilációelméletét érdemes megemlíteni, aki szerint ilyen sorrendben épülnek egymásra az „asszimilációs fokozatok”. Az amalgamáció fogalmán itt a házassági asszimiláció értendő, jobban mondva nagyarányú vegyes házasodás a befogadó és a bevándorló népesség és annak leszármazottai között. Yinger, aki szintén szociológus volt, tovább pontosítja Gordon elméletét, és az amalgamációt is megkülönbözteti a vegyes házasságtól. Azt írja, hogy lehet vegyes házasság amalgamáció nélkül, ugyanakkor amalgamáció is lehet vegyes házasság nélkül. (Vö. Gyurgyík 2004, 14–18)

2 Népszámlálás 200. (kéziratban). A népszámlálás adatain túl a vegyes házasságokra vonatkozóan az 1949-től folyamatosan megjelenő csehszlovák statisztikai évkönyvek népmozgalmi adatai szolgáltatók a legrészletesebb forrást. (Gyurgyík 1999, 131)

A magyarok körében Szlovákiában országos szinten az 1950-es év adatai mindössze 851 vegyes házasságot mutattak a 4125 magyar házasság körében.³ A vegyes házasságok azonban ezen időszakban jóval alacsonyabb értékekkel rendelkezettek.⁴ Az 1960-as adatok már realisabb arányokat mutatnak. 1960-ban 4117 magyar párú házasságkötésre került sor, ebből a kimutatott vegyes házasságok száma 721-et (17,5%) mutatott. A következő évtizedek a következőképpen alakultak: 1970-ben 23,7%, 1980-ban pedig 25,3%, 1990-ben 27,7%.⁵ A vegyes házasságra lépő magyarok aránya 1931-től 1990-ig növekedett.⁶

Az 1980-as évek adatai szerint egyébként a magyar párú vegyes házasságok 93%-ában a házas társ szlovák volt. Ekkor a legalacsonyabb heterogámia a szlovák nemzetiségen kívül Szlovákiában éppen a magyar etnikumra volt jellemző (15,5%).⁷ 1991-ben a magyar párú vegyes házasságokat kötők körének 92%-ában, míg 2001-ben pedig 93%-ában volt a házas társ szlovák nemzetiségű (Gyurgyík 2006).

A 2001. évi népszámlálást követően már nincsenek adatok a házasságok etnikai összetételéről, de feltételezhetően a magyarok között a vegyes házasságok aránya 2001-ben 20% körül lehetett. A sok éves növekedést az utóbbi években inkább a stagnálás jellemzi. (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010).

A településszerkezet befolyásáról az ilyen házasságokban a kerületek szerinti adatok nem képesek visszaadni. Annyi azonban tény, hogy a magyarok legnagyobb arányban a Pozsonyi kerületben (2006-ban 70,6%), legalacsonyabb arányban pedig a Nagyszombati kerületben (2006-ban 15,4%) kötnek vegyes

-
- 3 A vegyes házasságok statisztikai értelmezéséhez: A ténylegesen megkötött házasság száma a megadott értékek kétszeresét jelölik. Például 4253 magyar házasságkötés annyit jelent, hogy kétszer ennyi magyar nemzetiségű házasodott meg. A homogén házasságok száma 3176. A 4253–3176=1077 kimutatott magyar házasság a valóságban 2154 megkötött házasság, azonban a házasság egyik fele jelenik csak meg a magyar házasságkötések között. A jelzett időszakban így ténylegesen 5330 (3176+2154) „magyar jellegű” házasság született, melyből 1077 házasságkötésnél az egyik fél nem magyar nemzetiségű volt. (Gyurgyík 1999, 135)
 - 4 Az 1950-es népszámlálási adatokat tekintetbe véve, ill. a negyvenes évek végi-ötvenes évek eleji népmozgalmi adatok a népesség nemzetiségi összetételére nézve nem tekinthetők megbízhatónak a negyvenes évek második felében a magyarságot ért megpróbáltatásai miatt. A jelzett időszakban a magyar statisztikai házasságok és a homogám házasságok számát a tényleges számoknál jóval kisebb értékkel, a vegyes házasságokét magasabbakkal mutatták ki. (Gyurgyík 1999, 134–135)
 - 5 Vagyis 100 homogén házasságkötésre 1950-ben 52, 1970-ben 62, 1980-ban 68, 1990-ben 77 vegyes házasság esett. (Gyurgyík 1999, 135)
 - 6 A vegyes házasságok nemzetiség szerinti alakulásáról 1930-tól vannak adatok. (Gyurgyík 1994, 56; Gyurgyík 2006)
 - 7 Azt kell mondanunk, hogy egy ország lakosságának nemzetiségi összetétele meghatározó a vegyes házasságok arányát illetően, az egyes etnikumok térszerkezetének jellemzői pedig közvetlenül is befolyásolják azt. Így a bevándorló etnikumoknál a heterogámia mértéke magasabban jelenik meg, mint például az őshonos nemzetiségeknél. További fontos mutatók még a társadalmi és a településszerkezetbeli sajátosságok, valamint a felekezeti megoszlás stb. (Gyurgyík 1999, 131–132)

házasságot. A magyar párú vegyes házasságkötések aránya magas értéket mutat a Kassai kerületben (37,7%), közepesen magasat a Nyitrai kerületben (27,3%), s még ennél alacsonyabban a Besztercebányai kerületekben (25,4%) (Gyurgyík–Horváth–Kiss 2010).

Az 1991-ig végzett kutatások nemcsak a vegyes házasságok vizsgálatára, de a vegyes házasságok körében előforduló válásokra, és az ilyen házasságban születő gyermekekre is kiterjedtek. A válásokkal kapcsolatban országos szinten, és a vizsgált nemzetiségek körében – a szlovákkal együtt – nem teljesen egyértelmű tendencia figyelhető meg. Legegyértelműbb összefüggés itt épp a magyarok esetében volt kimutatható a házaspárok eltérő nemzetisége és a válások között. A magyarok körében 10–30 százalékkal nagyobb arányban értek véget válással a vegyes házasságok, mint a homogén házasságok (Gyurgyík 1999, 139).

A vegyes házasságban született gyermekekkel kapcsolatos vizsgálatok pedig azt mutatták ki, hogy az ilyen családban születő gyerekek és szüleik nemzetiségi megoszlása jelentősen különbözik.

A vegyes házasságok jelenléte Dél-Szlovákiába vegyes térségeiben magas értéket mutat. Ugyanakkor 80%-os ezen a területen az etnikailag homogén házasságban élők aránya, ami ugyancsak igen magas arányt képvisel. Az is elmondható, hogy folyamatosan nő a vegyes házasságok aránya a magyarok, de a szlovákok körében is a térségben. A vegyes házasságok esetében már sokan kimutatták, hogy az ilyen házasságokra lépők felmenői között szintén gyakori a jelenség. Csepeli György, Örkény Antal, Székely Mária és Gyurgyík László vizsgálatai azt bizonyították, hogy a homogén magyar házasságokból származóknak csak egy töredéke vált nemzetiséget. A nemzetiségileg vegyes házasságokból származóknál viszont nemzedékről-nemzedékre növekedik a többségi etnikumhoz köthetők aránya.⁸

A nemzetiségváltás sokszor már a házasságkötés előtt megtörténik. Az 1991-es népmozgalmi statisztikák adatai alapján Gyurgyík László például arra a következtetésre jutott, hogy a vegyes házasságoknak egy részében már a házasságkötés és a gyermekek születése előtti szakaszban a házastársak egyike – legalábbis formálisan – nemzetiséget vált.

8 A Csepeli György, Örkény Antal és Székelyi Mária által végzett vizsgálat Nemzeti etnikai identitás változatlanlansága és átalakulása c. tanulmány dolgozza fel. A vizsgálat során Erdélyt, Dél-Szlovákiát és a magyarországi szlovákságot vizsgálták. (Csepeli–Örkény–Székelyi 1999). Gyurgyík László asszimilációval kapcsolatos kutatásainak vizsgálataira közelebbi információkkal a későbbi lábjegyzetek szolgálnak (Gyurgyík 2004).

2. táblázat: A magyar és szlovák nemzetiségűek négy generációjának megoszlása házasságuk nemzetiségi jellege szerint %-ban⁹

Generáció	Nemzetisége	Homogén magyar házasság	Vegyes házasság	Homogén szlovák házasság	Összesen
Mégkérdezetek nagyszüleinek generációja	magyar	94,1	5,9		100,0
	szlovák		11,7	88,3	100,0
	összesen	62,9	7,5	29,7	100,0
Mégkérdezetek szüleinek generációja	magyar	86,3	13,7		100,0
	szlovák		22,1	77,9	100,0
	összesen	53,4	16,9	29,7	100,0
Mégkérdezetek és házastársuk generációja	magyar	78,0	22,0		100,0
	szlovák		27,3	72,7	100,0
	összesen	43,2	24,4	32,4	100,0
Gyermekeik és házastársuk generációja	magyar	76,0	24,0		100,0
	szlovák		24,5	75,5	100,0
	összesen	38,4	24,2	37,4	100,0

A nemzetiségváltási folyamatok erősödésében fokozatosan nő a vegyes házasságok szerepe.¹⁰ Hasonló információk birtokába juthatunk, ha Csepeli György, Örkény Antal, Székelyi Mária vizsgálatait nézzük (vö. Csepeli-Örkény-Székelyi 1999). Ilyen tekintetben egyébként úgy tűnik, hogy némileg hatást gyakorol az apa az egyes családokban (Gyurgyík 2004, 60–61). A magyar-szlovák vegyes házasságokból származottakat tehát növekvő nemzetiségváltás kíséri. Így a vegyes házasságok növekedésével a teljes populáción belül a veszteség növekszik.¹¹ Amint az Gyurgyík László 2000-ben végzett kutatásából

9 A táblázat ahhoz a vizsgálathoz kötődik, amelyet Gyurgyík László asszimilációval kapcsolatos tanulmányából merítettem. A kutatás a délnyugat-szlovákiai magyarok körében vizsgálta az asszimilációs folyamatokat egy kérdőív segítségével. Gyurgyík 12, jobbára Pozsonytól 30 km-es távolságon belül elhelyezkedő településeket vizsgált. A települések kiválasztásával kapcsolatban eltérő etnikai jellegűek voltak; túlnyomó magyar többségűek, mindkét nemzetiség által hasonlóan lakott átmeneti és magyar kisebbségű települések bevonására is sor került. (Gyurgyík 2004, 47)

10 Ugyanakkor kiderül az is, hogy az egyének nemzetiségváltását kevésbé vonja befolyása alá házastársuk nemzeti hovatartozása, mint származásuk etnikai homo-heterogenitása. A származást érintő vizsgálatoknál egyébként megfogalmazódott, hogy a magyar származás sokkal inkább hat a leszármazottak nemzeti hovatartozásának fenntartására, mint a vegyes származás. (Gyurgyík 2004, 64)

11 Ahogy az Gyurgyík László, Horváth István és Kiss Tamás munkájában Szlovákiára nézve megfogalmazódik: „Minél nagyobb egy adott közösségen belül a szórványhelyzetben, illetve a vegyes házasságban élők aránya, annál inkább lecsökken az etno-kulturális reprodukció, illetve annál nagyobbak az ezt érintő kockázatok. Talán Felvidék az a régió, ahol ez a kockázat a legnagyobb mértékű, mégpedig elsősorban a vegyes házasságok magas aránya miatt. Óvatos becsléssel azt lehet mondani, hogy a jelenleg termékeny generációk közel egyötöde esetében vethető fel, hogy utódaik szintjén a magyar etnokulturális identitás nem lesz domináns.” (Gyurgyík-Horváth-Kiss 2010)

is kiderül, a vegyes házasságok aránya legnagyobb mértékben az első és a második generáció között emelkedett. Történeti léptékben feltételezhetően mindez a reszlovakizáció következményeinek tudható be. Emellett pedig a magyar-szlovák interetnikus kapcsolatok bővülésére és az etnikai térszerkezetnek az 1945–1948 közötti periódusban végbement változására utal. A nagyszülők generációjában jelen lévő szlovákok kétszer nagyobb arányban élnek vegyes házasságban, mindez a vizsgált településeken akkor még alacsony arányban élő szlováksággal magyarázható. A negyedik generáció adatai kevésbé megbízhatóak.¹²

Az 1990-es éveket nem könnyű becsülni, hisz nem volt mód arra, hogy vizsgálódni lehessen a mindennapi étellel kapcsolatosan ilyen szinten. Ha településtípusok szerint közelítünk a homogén és a vegyes házasságok arányszámának változásaihoz, akkor csupán feltételezésekre vagyunk utalva. Mindezen feltételezések szerint a heterogámia a vegyes típusú helységekben ölti a legnagyobb méreteket. Így szolgáltat ideális környezetet az ilyen házasságoknak a dél-szlovákiai régió.

Mindezek alapján elmondható, hogy a heterogámia a magyar, illetve a szlovák falvakban fordul elő a legritkábban. A magyar többségű helységekben tehát a magyarok kisebb hányada köt vegyes házasságot, mint a magyar kisebbségű településeken. Ott ugyanis a szlovák népesség esetében a szlovákok körében sokkal kisebb arányú a vegyes házasság, mint a magyar többségű településeken.

3. táblázat: A magyar, szlovák és homogén vegyes házasságok aránya a megkérdezettek generációi, településtípusok és nemzetiség szerinti bontásban (%)¹³

Házasságok jellege	Magyar kisebbségű településtípus		Vegyes településtípus		Magyar többségű településtípus	
	magyar	szlovák	magyar	szlovák	magyar	szlovák
Homogén	69,9	81,7	71,7	72,6	84,4	42,5
Vegyes	30,1	18,3	28,3	27,5	15,7	57,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

12 Az 1950-es népszámlálási adatokat tekintetbe véve, illetve az 1940-es évek végi és az 1950-es évek eleji népmozgalmi adatok a népesség nemzetiségi összetételére nézve nem tekinthetők megbízhatóknak az 1940-es évek második felében a magyarságot ért megpróbáltatásai miatt. (Gyurgyík 2004, 57)

13 Ld. a 25. sz. lábjegyzetet.

A magyar kisebbségű településeken a magyar népességet illetően kétszer nagyobb a vegyes házasságok aránya, mint a magyar többségű településeken. A szlovákok esetében még nagyobb eltéréseket tapasztalhatunk. Itt a magyar többségű településeken többségük, a magyar kisebbségűeken pedig alig ennek egyharmada él vegyes házasságban. Az egyes településtípusokon belül négy generáción át a legnagyobb mértékű változást a magyar kisebbségű helységek mutatták, a legkisebb változásokat pedig a magyar többségű helységek produkálták a szlovák-magyar heterogámiát illetően.¹⁴

1.2. „Vegyesség”, hibriditás, köztes pozíciók

A vegyes házasságok kérdése munkámban annak témájából fakadóan elsősorban az etnikai vegyességhez kapcsolódik.¹⁵ A „vegyesség” mint komplex fogalom sok mindenre vonatkoztatható egy társadalmon belül. Nemcsak etnikai, de vallási, vagy bármilyen más irányú vegyességet is kifejezhet. Sarkítottan fogalmazva akár azt is mondhatjuk, hogy minden ember más, mindenki mást visz magával a házasságba, tehát a maga módján minden házasság vegyes házasság. További kérdések csak a különbségek alkatában, azok nagyságában és sokaságában vetődnek fel.¹⁶

Maga a vegyes házasság fogalma eredetileg nem is az etnikai vegyességre vonatkozott. Ezt a szókapcsolat eredete jól mutatja, hiszen régebben elsősorban vallási fogalomként volt használatos. Csak másodsorban és a későbbiekben vonatkoztatták azt etnikai alapon szerveződő vegyes házasságokra. A szókapcsolat ugyanis (lat. *matrimorum mixtum*) eredetileg azt a házasságot jelölte, melyet különböző keresztény felekezetekhez tartozók kötöttek egymással (*A Pallas Nagylexikona*). A köznyelvben ide tartoztak még a keresztények és a nem keresztények közti házasságkötések is. Érdemes megemlíteni, hogy az egyházi jog mindenkor szigorú szabályokkal korlátozta az ilyen házasságkötések elfogadását és szabta meg annak kritériumait.

Mindez jól mutatja a vegyes házasságok, tehát a vegyes pozícióba került személyekkel kapcsolatos komplexitásokat, valamint az ilyen házasságok kezelésének különbözőségét a homogén házasságokéhoz képest. Mindez a vegyesség, illetve a heterogén házasságok megkülönböztető elbírálását is jelenti

14 A magyarok növekedése itt meghaladja a szlovák házasságokon belüli emelkedést, ami azt is jelzi, hogy a szlovákság nagy része épp ezeknek a házasságkötéseknek a révén került a helységekbe (Gyurgyík 2004, 57).

15 Horváth István erdélyi magyarokat érintő vegyes házasságokkal foglalkozó művében megfogalmazza az etnikailag vegyes házasságok strukturális és szociokulturális mibenlétét. Strukturális, ugyanakkor szociokulturális jelenségekként tünteti fel őket, ahol nemcsak statisztikai valószínűségekről beszélhetünk, de a jelenség társadalmi-, illetve csoportértékről, identitásról, világnézetre is utal az (Árendás 2009, 83).

16 Giralda francia szociológus egy kutatása során az egyik legjobb szemléltetését adja a házastársak közötti távolság-index kiszámolásának, ami 12 változó figyelembevételével készült (Cseh-Szombathy 1979, 121).

a társadalomban, ami valamiféle köztes helyzetbe kényszerítette, illetve kényszeríti az ilyen pozíciót vállalókat. A köztes pozíciókba kerülő személyek ugyanis mindenkor egyfajta szakítást képviseltek és képviselnek a társadalomban a saját maguk által alkotott új identitásukkal a többségi modellhez képest.¹⁷ „A szlovák-magyar multietnikus közegben a köztes etnicitású egyéntől környezete »magyar« és »szlovák« magatartásokat, azonosulásokat egyaránt elvár, miután a köztességet legitim pozícióként nem ismeri el.” (Árendás 2009, 149)

Ugyanakkor ezek a köztes pozícióban élő emberek nem csupán a „szakadásnak”, a valamiféle folyamatosság megbomlásának, de az etnikai és kulturális határok közti átjárhatóságoknak is kiváló példái. A 21. század tanulságai szerint a vegyes házasságokat ellenző negatív attitűdök csökkenést mutattak az elmúlt ötven évben. Ezzel együtt az etnikai-demográfiai viszonyok átformálódtak, a vegyes házasságok elfogadottsága pedig egyre nőtt.¹⁸

A vegyes házasságok a hozzá való viszonyulásoktól függetlenül sem kezelhetők egyértelműen pozitív vagy negatív jelenségekként. Negatív értelmet kizárólag abban az esetben nyerhetnek, ha azokat bizonyos politikai célok, társadalmi érdekek, illetve meghatározott értékek érvényesítésére használják (Mirnics 1994, 123).

Az etnikai alapon szerveződő vegyes házasságok fő előfordulási helyeként a vegyes nemzetiségű területeket jelölhetjük meg, és az ilyen terek természetes jelenségének tekinthetjük őket. A vegyes környezet lakosai számára már matematikailag is kevesebb esélyt biztosít a homogén házasságok létrejöttéhez. Alain Girard francia szociológus vegyességgel kapcsolatos kutatásai szintén alátámasztották, hogy a szabad párválasztást társadalmi és földrajzi tényezők által erősen behatárolt.¹⁹

Így van ez a dél-szlovákiai vegyes térben is, mely megalakulásától fogva etnikailag nem alkot és nem is alkotott homogén régiót. A dél-szlovákiai vegyes térség kontaktuszónája egyre inkább ritkult, szűnt meg vagy alakult át a században. Ezzel együtt öltött fokozott mértéket a régió vegyes karaktere a 20. század végére, melyet a területen a sávos nyelvhatártípus terjedése is jól mutat. Ugyanakkor a mában minden bizonyosság szerint a nyelvhatárok jelentősége

17 Az etnikai sztereotípiák hatása alatt ugyanis emberek bizonyos csoportját kulturálisan különállóként jelennek meg, és ez alapján kezelik őket. Vannak azonban a „kivételek”, főként a multietnikus, polietnikus társadalmakra jellemzően, őket ebben a helyzetben máshogyan kezelik (Árendás 2009, 133).

18 A városban jóval inkább számít elfogadottnak a vegyes házasság, mint a falvakban. A városok számának növekedésével tehát együtt jár a vegyes házasságok mindkét részről való elfogadása (Árendás 2009, 155).

19 Girard összefoglaló mutatót szerkesztett a szabad párválasztást akadályozó tényezők kifejezésére (Cseh-Szombathy 1979, 121).

lassan megszűnik azáltal, hogy elmosódnak azok, tehát sávossákká válnak, illetve azáltal, hogy a nyelvhatár az egyes emberen belül, a kétnyelvű emberen belül lesz jelen.²⁰ Ez utóbbi határok legkiválóbb kifejezői lehetnek maguk a vegyes házasságok is.

Összefoglalva a vegyes terek mindenféleképp ideális környezetet biztosítanak a vegyes házasságok létrejöttéhez, illetve ahhoz, hogy az emberek két- vagy többnyelvűekké, illetve többkultúrúakká váljanak, sokszor épp a vegyes házasságok által.

1.3. Kulturális, nyelvi sajátosságok

Mindannyian valamely kultúra, illetve kultúrák részesei vagyunk. Ezen kultúrák azáltal határozhatók meg a leginkább, hogy különböznek egymástól. A kultúrán belül azonban megkérdőjelezhető az a nézet, miszerint valóban léteznek azok homogén mivoltukban (Kapitány–Kapitány é.n.).

Amikor két, esetleg több kultúra találkozásáról, határainak érintkezéséről beszélünk, mindig figyelembe kell venni a kölcsönhatások tényét. Ez a helyzet gyakorta az egyik vagy másik kultúra malmára hajtja a vizet, mialatt a másik kisebbségi helyzetbe kerül.

A kölcsönhatások fogalmán túl érdemes tovább lépni az akkulturáció fogalmához. A szó egy adott kultúra változására utal, mely más kultúrával való találkozása, érintkezése által jött létre. Itt a társadalmi csoportok átveszik a másik kultúra elemeit, és mindez megváltoztatja őket. Az akkulturáció lehet egyirányú és kölcsönös is egyaránt. Az akkulturáció akkor kölcsönös, amikor a kultúrák egyaránt mintaadók és befogadók is. Egyirányúságról pedig akkor kell beszélni, mikor a befogadó kultúrára valamelyik domináns kultúra gyakorol hatást. Ez utóbbi esetében alakulhat ki a kultúraváltás folyamata, mely tágabb értelmezésében már az asszimiláció fogalmához vezet (Ilyés Z. 2005, 266).

A kultúraváltás kapcsán kulturális konfliktusok alakulhatnak ki, amelyek abból fakadnak, hogy különböző kultúrák szembesülnek egymással. A mindennapi életben mindez annyit jelent, hogy egyének találkoznak egymással, s ezek a konfliktusok egyéni képviselőik által hatnak.

A kultúraváltás legfőbb központjai, és ezáltal a kulturális konfliktusok fő hordozói maguk a vegyes házasságok is. A konfliktusok forrása a legkisebb kérdésektől kezdve a világnézeti különbségekig rengeteg dologból adódhat.²¹

20 Amíg évszázadokon keresztül a sávós nyelvhatár mellett az éles nyelvhatár típusa volt jellemző a felvidéki nyelvhatárra, addig az 1960-as évek után az elmosódó nyelvhatár kezdett meghatározóvá válni, ezzel együtt kiterjedt régiók kezdtek vegyes nyelvűvé válni (Szarka 2003).

21 Ide tartozhatnak például a tárgyi kultúrák és a térkihasználás különbségei, időháztartás, szolgáltatások kérdése, emberi kapcsolatok, a kommunikációs módok, konfliktusok kezelésének módjai, privát szféra kérdése, a vallás, szokások, de akár a hatalom kérdésköre is (Kapitány–Kapitány é.n.).

A vegyes házasságok ugyanakkor a kettős kulturáltság fő színtereit is alkotják. Az ilyen családokban kialakulhat egyfajta keverékkultúra vagy kétkultúrájúság is.

Szlovákiában a homogén kultúrák létének megkérdőjelezése, illetve az akkultúráció, a kultúráváltás és a konfliktusok még inkább aktualitást nyernek azáltal, hogy az megalakulásától kezdve multikulturális karakterrel rendelkezett.²²

A Dél-Szlovákiára szintén jellemző vegyes karakter mindig is kedvezett a heterogén házasságok létrejöttének. A dél-szlovákiai térben együtt élő magyarok és szlovákok kulturális közelsége ugyanis megfelelő feltételeket biztosított a vegyes házasságok megszületéséhez. Ezáltal azonban gerjesztőjévé is vált az asszimilációs folyamatoknak.²³

A multikulturalitás és a kulturális határok, valamint a többnyelvűség és a nyelvhatárok közt különbségek adódnak. A kulturális határok ugyanis nem mindig esnek egybe a nyelvhatárokkal. Már csak ebből kifolyólag is érdemes külön kitérőt tenni a kultúrán belül a nyelv kérdésére is. A nyelv elsődleges identitás-meghatározó tényező, emellett pedig hangsúlyos szerepe van egy kultúrán belül is. Még mielőtt áttérnénk a kétnyelvűség és a nyelvcsere folyamatok Szlovákián belüli tárgyalására, érdemes kitérni a két fogalom magyarázatára.

A kétnyelvűség egy komplex megnevezés. Pontosán nem határozható meg a fogalom, illetve az, hogy mire is vonatkozik.²⁴ A kétnyelvűségen túlhaladó megnevezés a nyelvcsere fogalma, amelyet sokszor úgy diagnosztizálnak, mint a kétnyelvűség átlépéséből létrejött végső állapotot, bár a kétnyelvűség is lehet stabil (Gal 1991, 66). A nyelvcsere ma erősen az államnyelv felé mutató tendenciákat mutat. A gyakorlatban ez annyit jelent, hogy az egyén egyszerűen lecseréli a nyelvét.

Nyelvi attitűdjeink, vagyis a nyelvhez való viszonyulásunk két típusát adják a nyelvi stigmák és a nyelvi presztízsek is (Sándor 2000, 29).

Bartha Csilla véleménye szerint a kétnyelvű nyelvhasználók nyelvfeladását és többségi nyelvre való áttérését (akár vegyes házasságban, akár egynyelvű közegben élnek) mindig történeti, ideológiai és gazdasági szempontú okok határozzák meg. Továbbá a nyelvi folyamatokkal kapcsolatban a politikai döntések behatásáról is nyilatkozik. Kifejti, hogy a nyelv a politikai hatalom gyakorlásának eszközeként a politikai átalakulások új nyelvpolitikai döntésekkel járnak.

22 A mai Szlovákia területén a kezdetektől életek magyarok, szlovákok, németek, horvátok, romák, zsidók, ukránok és ruszinok is. Az itt élő népek kultúrája egymáshoz oly mértékben hasonult, hogy önmagukban értelmezhetetlenek. Mindez az interetnikus és interkulturális kapcsolatok fényében nyer értelmet (Liszka 2009, 11).

23 Szlovákia esetében elsősorban az interetnikus jelleg, s csak másodsorban az interkulturális a meghatározó. Ez többek között annyit jelent, hogy a térség etnikumainak kultúrája rendkívül közel áll egymáshoz (Liszka 2009, 11).

24 Leegyszerűsítve: a nyelvtudomány álláspontja szerint a kétnyelvű családban lehetőség nyílik két egyenértékű nyelvi kódrendszer elsajátítására, de ez gyakran nehezen megvalósítható (Mirnics 1994, 119).

Így a kétnyelvűvé válás kényszerű formái alakulnak ki, melyek katonai megszállás, békeszerződések, határváltozások stb. által jönnek létre. Ezek a nyelvi változások természetükben konfliktushordozók. Magyarország tekintetében ilyen volt az 1920-ban aláírt trianoni szerződés és annak nyelvi vonatkozásai (Bartha 1999, 41–44).

Le kell szögezni, hogy valamilyen értelemben minden szlovákiai magyar kétnyelvűnek tekinthető, hiszen a szlovákul nem beszélők is kiigazodnak a szlovákul megjelölt térben, ismerik a szlovák nyelvű feliratok jelentését, s maguk is számos szlovák szót használnak magyar megszólalásaikban. A szlovákiai kisebbség életében ugyanakkor központi szerepe van az anyanyelvnek, a nemzeti identifikáció kapcsán is. Lanstyák ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „Azok a szlovákiai magyarok, akik feladják nyelvüket, egyben meg is szűnnek magyarok lenni.” (Lanstyák é.n.). A szlovákiai magyarságra a magyar nyelv dominanciája jellemző, a magyarok zöme jobban beszéli a magyart, mint a szlovákot. (Lanstyák é.n.)

A vegyes házasságokhoz közelítve kiindulási pontként nézzük meg a család szerepét a kétnyelvűségben. A család szociolingvisztikai tényezőként és nyelvhasználati színtérként is fontos szerepet játszik a kétnyelvűségben. A valódi nyelvhatárok ugyanis nem a települések között, hanem elsősorban a családokban húzódnak.

A vegyesházasságoknak a nyelvcserefolyamatokban kifejtett hatása mellett a nem anyanyelven történő iskoláztatás a leginkább meghatározó. Az pedig tudvalevő, hogy a kétnyelvű környezetben a vegyes házasságok száma egyre növekszik. Különbségeket mutatnak ilyen téren azonban szórvány-, perem-, szigethelyzetekben, illetve a tömbben élő kisebbségek egyaránt. A vegyes házasságok során tényleges az asszimilációs nyereség. A vegyes házasságok tehát úgy gyakorolnak hatást a kisebbségi nyelv életére, hogy az adott közösségben a kisebbségi nyelv visszaszorulását idézik elő.

A vegyes családokban a nyelvi folyamatok ugyanis mindig az egynyelvűség irányába hatnak, ami a többségi nyelvet jelenti.

A kétnyelvű, illetve a vegyes nemzetiségű családokban ugyanakkor jelen van az ideális kétnyelvűség lehetősége is. Ez alapján fordulhat elő, hogy az ilyen családban felnövő gyermek két anyanyelvvvel, tehát kettő első nyelvvvel rendelkezzen. Mindezt a családokban külső, de ugyanakkor belső körülmények is befolyásolják. Külső körülményekkel vannak kapcsolatban a 20. századra jellemző társadalmi változások (Gal 1991, 67). Mindezek által közelebb kerülnek a kisebbségeket a domináns nyelv intézményeihez. A belső tényezőkhöz pedig olyan dolgok tartoznak, mint a nyelvi presztízsek, a nyelvi attitűd, a nyelvek szimbolikus értéke, a család-modell, vagy a gyermekek kötődése a szülőkhöz (Rus Fodor é.n.).

Ez persze nemcsak a vegyes házasságok esetében probléma. Szlovákiában a vegyes, de a homogén házasságból származó kétnyelvű gyermekek is felnőtt korukra gyakran szlovák egynyelvűekké, illetve szlovák domináns kétnyelvűekké válnak. A kérdés komplexitására utal mindenesetre az a tény, hogy míg a vegyes házasságok általában nyelvi asszimilációval járnak, mindeközben kultúraközvetítő funkciót is betöltenek.

1.4. Döntéshelyzetek és dilemmák: óvoda- és iskolaválasztás

A vegyes házasságok belső nyelvhasználatának döntő súlya van az ilyen családban született gyermekek nevelésében, nyelvi szocializációjában. A gyermek nyelve jelentheti ugyanis a tényleges asszimilációs nyereséget a többségi nemzet javára (Gyurgyík 1999, 141).

Az iskolaválasztásban Dél-Szlovákiában nem létezik köztes megoldás. Így komoly dilemmát okozhat a heterogén családok számára az óvoda-, illetve az iskolaválasztás. Ezek a „homogén” intézmények ugyanis a gyermek számára olyan alapközösséget jelentenek, ahol azok szocializálódnak. Míg ugyanis a homogén családokban ez a kérdés automatikusan megoldódik, addig a többes kötődésűeknél nem lehet beszélni ilyen mértékű automatizmusról.

A kérdéssel kapcsolatos első lépcsőfokot az óvodák alkotják. Nagyobb súlyuk mégis az iskoláknak van. Ez a leginkább meghatározó ugyanis arra a nyelvre nézve, amelyet a gyermek a legnagyobb értékkel fog majd használni a jövőben. Az iskoláknak nemcsak a nyelvi kérdésekben van nagy szerepük, de a párválasztás terén is, hisz nagy eséllyel itt dől majd el, hogy a gyermek egy másik nyelvben, kultúrában fog-e mozogni, informálódni, és szocializálódni, vagy anyanyelvén.²⁵

Abban az esetben, amikor a gyermek szülei nem az anyanyelvi oktatás mellett foglalnak állást, az anyanyelv konyhanyelvvé silányulhat, amely anyanyelvi írástudatlansággal is párosulhat. Az anyanyelvnek így megszűnik az identitásértékközvetítő szerepe. Ezzel egyetemben a teljes közösségi életvitel és a családalapítás is a másik nyelvi közegben megy végbe (Vetési é.n.).

A vegyes házasságok nyelvhasználati szokásai és az iskolaválasztás közt szoros korreláció figyelhető meg. Ez pedig Szlovákia tekintetében a szlovák-magyar vegyes házasságok esetében majd minden esetben az államnyelv javára történik, ahol mindezt az is „elősegíti”, hogy az iskolákban nem segítik elő a kétnyelvűséget. Az államhatalmi szervek ugyanis elsősorban a többségi csoport uralmát tartják szem előtt, a kisebbségi nyelveket pedig stigmákkal látják el. Ezáltal úgy tűnhetnek fel a többségi és kisebbségi nyelv közti kapcsolatok, hogy a kisebbségiek előnyösebbnek inkább a többségi csoport, a többségi nyelv

25 Például Erdélyben kimutatták, hogy az értelmiségiek körében magasabb a vegyes házasságok aránya. Ez arra vezethető vissza, hogy a „lokális házassági piacokat” itt elsősorban a román többségű városokban végzett egyetemek jelentették (Gyurgyík–Horvát–Kiss 2010).

fölényét, dominanciáját látják. Megfelelő társadalmi és intézményes támogatottság híján így azután még több akadály gördül a kisebbségi nyelv anyanyelv-ként való elsajátításának útjába. Ha ugyanis a gyermekek szlovák iskolába járnak, akkor nagyobb eséllyel szlovák környezetben szereznek barátokat majd, így fenn áll az a veszély, hogy a kisebbségi nyelv csak a családhoz köti őket, ezáltal sokkal könnyebben el is tűnhet az majd életükből. Ahogy azt Mirnics Károly is megfogalmazza: „A tudattól független tényezők hatására az ilyen gyermek is érvényesülni akar, és a nyelv, amely nem rendelkezik elég presztízzsel a gyermek szubjektív véleménye szerint is háttérbe szorul.” (Mirnics 1994, 126)

2. Vegyes házasságok a gyakorlatban

2.1. „A szíve beszél az embernek ...” I. interjú – Kovács Iveta

Első interjúmat Kovács Ivetával és fiával, Kovács Ervinnel készítettem a Gömöri régióhoz tartozó Lucskán. A falu Rozsnyótól 19 kilométerre keletre egy mészkőterazon fekszik. Az 1910-es népszámlálási adatok szerint Gömör-Kishont vármegyéhez tartozó község ma a Kassai kerülethez tartozik, a Rozsnyói járás része. Lucska a Csermosnya-patak völgyében terül el, ahol a barkai völgy elbűvölő látvánnyal tárul ki.

A 2001-es népszámlálás adatai szerint a falu lakossága 219 fő volt. Nemzetiségi megoszlás szerint ugyanezen adatok alapján 192 ember mondta magát magyarnak, 21 lakos pedig szlovák nemzetiségűnek. Mint látható, erős magyar többségű faluról van szó. A 20. századbeli népszámlálási adatok ugyancsak magas magyar többséggel számolnak (Keményfi 2000, 74, 98, 106, 114). Más nemzetiségű lakosok még kevésbé fordulnak elő a faluban.²⁶

Régi keletű faluként az első írásos emlékek 1406-ból valók. A falu azonban már a 13. században is létezett. A községben a középkortól jelentős vastermelés folyt. Lakói bányászattal és kohászattal foglalkoztak. A falu legfontosabb történelmi nevezetessége a 13. században épült templom, melyet valószínűleg Giskra huszitái alakítottak át.

Kovács Iveta és férje szlovák-magyar vegyes házasságban élnek. Iveta szlovák, míg a férje magyar nemzetiségű. Ivetáék már házasságuk ideje alatt költöztek Lucskára. Régen Barkán éltek, ahonnan a férje is származik. Iveta Pacsáról érkezett. A feleség 42, míg a férje, Gábor 44 éves. Családjuk a gazdálkodó-munkás családot képviseli. A férj traktorista, ő maga egy konyhán dolgozik. Két tizenéves fiuk van, Ervin és Norbert.

26 A statisztikai adatok forrása a Szlovákiai Magyar Adatbank. A Fórum Kisebbségkutató Intézet internetes oldala. http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&w=&Data_Id=7&MId=&LId=&ev=&Lnd=11&P=index,hu (2010. 03. 05.)

Kovács Iveta egy homogén szlovák családból származik. Szülei egy lakodalmon találkoztak Csehországban. Az édesanyja egy nyitrai gyermekotthonban nevelkedett, az édesapja Máriabányán dolgozott. Ezáltal a szülei már régebben kapcsolatba kerültek és érintkeztek magyarokkal. Így sem Iveta, sem szülei számára nem volt ismeretlen a magyarsággal való találkozás, együttélés. Környezeti nyelvként jelen volt életükben a magyar nyelv. Iveta elmondása szerint édesanyja teljesen jól beszél magyarul, és az édesapja is bírja a nyelvet. A későbbiekben szülei mindketten dolgoztak magyarokkal. A faluban, Pacsán szintén éltek magyarok.

Iveta a férjével édesapja munkahelyén, Lucskán ismerkedett meg, aki akkor „bacsá” volt, és ott élt a juhokkal. Első találkozásuk idején egyikük sem beszélt a másik nyelvét. Iveta sem tudott magyarul, a fiú pedig szintén nem tanult meg szlovákul, mert Iveta elmondása szerint a helyi magyar iskolában nem tanulták meg rendesen a szlovák nyelvet.²⁷ Mivel nem értették egymás nyelvét, ezért a randevúuk szótárral a kezükben zajlottak, így kommunikáltak. Iveta ugyan valamilyen szinten értett magyarul; az iskolában, Váralján ragadt rá valami, illetve a szülei által:

„Igen, de én mondjuk értettem többet, csak beszélni nem tudtam. Egy csöppet értettem, mert amikor jártam iskolába Váraljára, ott is tudtak, ott is tudnak magyarul, ugyi, és akkor valami rám ragadt, mert apu tudott magyarul, mer anyu is, mer ők is Váralján, és akkor ők is magyarokkal dolgoztak (...) Úgyhogy tudtak magyarul beszélni, úgyhogy az nem volt a gond, hogy nem tudtunk vóna, már hallottunk erről. Csak-hogy nagyon nem tudtam beszélni, na.”²⁸

A nyári találkozásokon kívül, amikor Iveta az édesapja munkahelyén, Lucskán nyaralt, a házaspár által választott közös középiskola adta a további lehetőséget a kapcsolattartásra magyar párjával.²⁹ A nyelvtanulás motivációját illetően az is segítette Iveta számára, hogy férje nagyrokonságában az öregek nem értettek szlovákul.³⁰

27 „Ő nem tudott semmit, mert az járt magyar iskolába Dernőre, de vót ott tanító, hogy nem nagyon tanultak meg jól szlovákul, vagy huncutok voltak a fiúk. Nem tudom. És akkor so slovníkom v ruke. Úgy jártunk meg.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

28 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

29 „Oszt ottan találkoztunk az internáton. Oszt folytatódott az az izé, ismerkedés a nyáron, ami volt.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

30 „És neki a nagyszülei, meg a nagyrokonság, mert az apósoméék voltak tizen, oszt akkor nagy a rokonság volt, és öregek nem tudtak szlovákul, és kellett valahogy tanulni beszélni, úgyhogy az volt, hogy muszáj voltam beszélni magyarul.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

A későbbiekben, mire fiatal házassokká lettek, nagyon jól elsajátították egymás nyelvét. Iveta szerint férje is jól megtanult szlovákul, és neki is sikerült elsajátítania férje nyelvét:

„Nagyon jól megtanult. És nekem mikor összeházasodtunk, akkor az volt, hogy én beszélek vele magyarul, ő beszél velem szlovákul. Mink úgy beszélünk, mikor összeházasodtunk. Ő is tanult, meg én is úgy vele. És akkor úgy ment. Azt fordította, amit nem kell (...) Akkori időbe 88, 89-be volt a lagzink. És akkor ment a Dallas a tévében. Ugye néztük, oszt azt fordította, amit nem kell. Mert én már sokat értettem, úgyhogy néha, ha most megyek Rozsnyóra, és akkor találkozok Pacsáról az emberekkel, akkor köszönök magyarul. Há szlovákul kellett volna köszönni. Má hülye vagyok. Mert már úgy bele mentem, hogy már nagyon beszélek magyarul.”³¹

Iveta tudatában tehát a két nyelv határai teljesen elmosódní látszanak, olykor szlovák ismerőseit is hajlamos magyarul köszönteni. Mindebben nagy szerepe volt a családon belül kialakult szokásoknak, pl. a tévézésnek, a gyermeknevelésnek, a szomszédokkal s általában a faluban többségi magyar lakosságával való kapcsolattartásnak.

Gyermekeik nemzetisége magyar. A férje akarata teljesült ezáltal. Szlovák iskolába írátták őket. Iveta bevállása szerint azért, mert így jobban tudott számukra segíteni a tanulásban.³² Kiemelendő, hogy az iskolaválasztás és a nyelvválasztás kapcsán mindez nem versenyhelyzetként jelent meg náluk, hanem komplementer, kiegészítő szerepet kapott csupán, és nagy szerepben az automatizmussal.

Iveta szerint a gyermekeknek az iskolában nem okozott gondot, hogy magyarok. Elmondása szerint jól tudtak szlovákul. Véleménye alapján a gyerekeknek kifejezett előnyt jelentett, hogy a pacsai szlovák iskola után a középiskolában magyarul és szlovákul is tudtak kommunikálni.³³ Mindezt maga Ervin is

31 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

32 „Hát ő nekik van írva, hogy národnost' maďarská, mert a férjem akarta, oszt [...] nem probléma. Szlovák iskolába járnak, mert oda járnak, mert én jobban tudok nekik segíteni.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

33 „Mert ha mentek Pacsába, ugyi barátok Pacsáról, mert ottan is jártak iskolába Pacsáról, oszt velük csak szlovákul tudtak beszélni. Osz bekerültek má srednára, akkor má ott magyarul, meg szlovákul is, úgyhogy akik nem értették, annak volt rossz, nekik volt jó. Mert ők tudta magyarul is, meg szlovákul is, mert ott csöppet nárečie van.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

megerősíti.³⁴ A gyerekek a családban mindkét nyelvet használják. Ha vele beszélnek, akkor szlovákul, ha az édesapjukkal, akkor magyarul beszélnek. Néha azonban felborulnak a „szabályok”. Ervin gyakran az édesanyjával is hajlamos magyarul beszélni, mire Iveta általában felszólítja.³⁵

Kovács Iveta nagyon befogadó és nyitott más emberek irányába, nemzeti-ségüktől függetlenül is. Számára érthetetlenek azok a problémák, amelyek oly sokszor itt Szlovákiában az egyes etnikumok közt folynak. Egy negatív példát is megemlíti a kisebbségi konfliktussal kapcsolatban, mégpedig a mai rozsnyói kétnyelvűségi gyakorlat vonatkozásában:

„Ěn nem tudom, mér, hát igazán csodálkozok. Mert mondjuk, van ilyen is, én is találkoztam ilyennel, hogy Pacsáról való, és akkor dolgozott Rozsnyón a bíró a csendőrségen, és akkor mondjuk volt nagyon beteg az apja, mert az ő apja volt nekem a keresztapum. És akkor nagyon beteg volt, na de egyszer ő is mondta, hogy begyűtt egy öregasszony Rozsnyóra kikérni. A csendőrségre akart menni, és akkor megmondta neki, hogy na Slovensku po slovensky. De az az öregasszony mondjuk, nem tudja szlovákul. (...) No, és hát (...) megértőbb lehetett volna, mert nem tehet róla, hogy nem tudott szlovákul, no de közbe meg, amikor az apja beteg volt, csak erre akarok kimutatni, akkor az én szerintem nem jól van az.”³⁶

Iveta beszélt a külső világ szemléletéről is, és elmondta, hogy olykor mennyire csodálkoznak az ismerősök azon, hogy kitarítottak egymás mellett férjével.³⁷ Magyarországi utazásaik kapcsán kifejtette, hogy ha még a fia segítségével is, de mindig sikerült kifejeznie magát.³⁸ Büszkén taglalja saját érettségi találkozásával kapcsolatos élményeit, és azt, hogy régi magyar osztálytársai miként csodálkoznak azon, hogy ő így elsajátította a magyar nyelvet:

34 „Hát én csak azt mondom, hogy minél több nyelvet tud az ember [...] Szlovákokkal, magyarokkal is egyaránt jártunk egy osztályba, oszt aki tudott magyarul, avval beszéltem magyarul, aki meg szlovákul, azzal meg szlovákul. Már úgy megszoktuk idővel!” I. interjú: Kovács Ervin. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

35 „És most meg jobban beszélnek velem magyarul. És haragszok rá! [...] Rozprávac sa po slovensky! Arra kérlek, hogy beszélj velem szlovákul, mert néha nem értek, mit beszél.” Uo. I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

36 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

37 „Most volt Barkán búcsú, és akkor ott találkoztunk a férjemnek a vót mesterrel, aki iskolába tanult, és akkor azt csodálkozta, tik megamaradtatok együtt, azt mondja. Mert akkor jártunk internáton.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

38 „Még voltunk egyszer Magyarba kirándulni Egerbe gyerekekkel. [...] Ěn mentem kérni valamit, de még Ervin tanított engemet, hogy nem jól mondok, hogy kértem ugye. Akkor is má jobban tudott beszélni.” I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

„Jaj, nagyon nehéz volt. És most, mikor találkozónk volt nekünk, család után tíz év találkozó, és találkoztunk és beszélgettünk, oszt: »Iveta, ty tak rozprávaš po maďarsky?« - csodálkoztak magyarok, hogy hogy beszélék én, ugye, hogy Pacsáról vagyok, és akkor: »Nyugodtan beszélhetsz magyarul, mindegy.« Mindenki meg volt lepődve.»³⁹

Iveta esete kivételes a szlovákok körében, annál is inkább, mert Szlovákiában a kétnyelvűség egyre inkább egyirányú, azaz csak a magyarok körében általános, a szlovákok közt pedig egyre ritkább jelenség. Így tehát Iveta mindkét oldalon csodálkozást vált ki, hiszen mind a szlovákok, mind a magyarok számára valójában meglepetést okoz a magyarul jól megtanuló szlovák asszony.

Iveta úgy gondolja, hogy a nemzetek egymás közti kölcsönös elfogadása csakis a szeretet által következhet be. Meggyőződése, hogy akár csak az ő személyes példájában, a nagyobb közösségek esetében is kizárólag a szeretet képes túllépni a nemzetiségi határokon:

„Mert mindegy, hogy milyen ember, hogy beszél. Mert voltunk ezen a Magyarországon is, Egerben. Már Norbi mindjárt megbarátkozott valami fiúval ott Magyarországon, a kisebb fiam. Úgyhogy énszerintem attól függ, hogy milyen az ember, hogy kit akar szeretni, vagy hogy van nevelve, én szerintem attól függ minden. Hogy milyen szeretet van benne. (...) Aki szeret engem, aki jót csinál nekem, azt mér nem, hogy szeretni kell egymást, amíg élünk, mert utána minden hiába.»⁴⁰

Később újra megerősíti ezt, és a szeretetről, az emberi nyitottságról, az elfogadásról beszél.⁴¹ Iveta a kisebbségi problémákkal kapcsolatban megvallja, hogy régen őt is zavarta, hogy nem értette, mit beszéltek körülötte magyarul, de rögtön hozzá is teszi azt a tanulságot, hogy pontosan ezért kell megtanulnunk egymás nyelvét:

„Igen, csöppet zavart. Igaz ez, azért tudom megmondani, hogy ezeknek a fent is zavarja. Mert egy csöppet nem jó, hogy az embernek nem értenek, nem tudja, mit beszél rólam, és akkor azért kell megtanulni.»⁴²

39 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

40 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

41 „Én nem akarok ily nagy kaput csinálni, hogy ne lásson senki. Én mindenkinek köszönök neki. Aki engem akar látni, és ha benéz, én köszönök neki, mert én szeretem látni, és szeretem vele beszélni. De ha te engem nem szeretsz, akkor ilyen kerítést csinálsz, hogy ne is lássak senkit.”

I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

42 I. interjú: Kovács Iveta. Készült 2009. augusztus 5. Lucska

Ez utóbbi megjegyzés kétségkívül sok tanulságot tartalmaz, hiszen egymás nyelvének nem értése okot adhat a kölcsönös idegenségre, gyanakvárra, könnyen vissza lehet élni a másik nyelvének, kultúrájának idegenségével, akár az előítéletek, akár az általánosítások szintjén. Találkozásunk egyik estéjén egyébként a gyakorlatban is megtapasztalhattuk a Kovács házaspár, különösen Iveta kulturális nyitottságát. Egy kisebb társaságban cimbalomzene mellett magyar népdalokat énekeltünk, amibe Iveta teljes természetességgel kapcsolódott be, elkápráztatva mindannyiunkat a családja szeretetéből táplálkozó vállalt magyarságával.

2.2. „Ez biztos érték...” II. interjú – B. Vali néni és B. Laci bácsi

A második interjúm B. Vali nénivel és férjével, B. Laci bácsival készült Komáromban. Az interjúkészítés színhelye Komárom. A magyar többségű határváros, a Duna és a Vág-Duna összefolyásánál, az erősen magyar túlsúlyú Csallóköz délkeleti sarkában helyezkedik el, annak legnagyobb központját alkotja. A város a legutóbbi közigazgatási reform óta a többségében szlovák Nyitrai kerület része. Egyben járásközpont, az ugyancsak magyar többségű Komáromi járásé.⁴³ A mai ikervárost a Duna választja el egymástól. Komárom déli része Magyarország-hoz tartozik, míg a történeti város Dél-Szlovákia egyik legfontosabb központja. A szlovákiai, azaz északi Komárom lakossága a 2001-es népszámlálás szerint 37 366 főt számlált.⁴⁴ Nemzetiségi arányai ugyanezen adatok szerint így alakultak: 60% a magyarság száma, míg 35% a szlovákság aránya.⁴⁵ Komárom a csalólóközi régió vezető városa, egyben kiemelkedő központja a szlovákiai magyar kultúrának és oktatásnak.

43 Komárom a legrégebbi Kárpát-medencei települések közé tartozik, gazdag történelmi múltjával együtt. Már a korai bronzkorban is lakott volt. Első jelentős kiváltságait 1265-ben IV. Béla királytól kapta. A szabad királyi városi rangot pedig Mária Teréziától 1745-ben. Kedvező fekvésének köszönhetően fellendült kereskedelmi élettel és céhes iparral rendelkezett. A 20. század elején a trianoni békeszerződésben rögzített határok a Duna mentén a várost kettészelték, azaz a történeti városmaggal szemben a jobb parton, Szőny és Ószőny településekre támaszkodva kiépült egy új város, amely Magyarországon szintén a Komárom nevet kapta. A jobb parti várost – együtt a magyar többségű dél-szlovákiai területekkel – 1938-ban az első bécsi döntéssel visszacsatolták Magyarországhoz. Később, a II. világháború után az 1938-ban egyesült két Komáromot megint kettéválasztották.

44 Szlovákiai Magyar Adatbank. A Fórum Kisebbségkutató Intézet internetes oldala (www.foruminst.sk) http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&w=&Data_Id=7&Mld=&Lev=&Ind=11&P=index,hu (2010. 03. 05.)

45 Szlovákiai Magyar Adatbank. A Fórum Kisebbségkutató Intézet internetes oldala (www.foruminst.sk) http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&w=&Data_Id=7&Mld=&Lev=&Ind=11&P=index,hu (2010. 03. 05.)

A B. házaspár az egyik komáromi lakótelepen él. A férj értelmiségi, tanárként működött sok évtizeden keresztül. A felesége munkásként dolgozott. Mindketten nyugdíjasok. Vali néni hetven éves, férje pedig hetvenegy. Két lányuk és több unokájuk is van. A feleség magyar nemzetiségű, férje viszont szlováknak vallja magát. Laci bácsi azonban szintén szlovák-magyar vegyesházasságból származik. Mindkettejük családjában gyakoriak a nemzetiségi szempontból „hibrid” helyzetek.

Vali néni Keszegfalván született. Magyar környezetben élt mindig. Szülei, nagyszülei magyarok voltak. Laci bácsi a tiszta szlovák Privigyén (Prievidza) született. Családjában, a felmenői közt több vegyes házasság is előfordult. Az édesanyja magyar nemzetiségű volt, a magyar többségű Gútáról származott, míg édesapja szlovák nemzetiségű, és Szencről való. Laci bácsi nagyszülei egyaránt elfogadták, hogy gyermekeik, vagyis Laci bácsi szülei más nemzetiségű párt választottak maguknak.⁴⁶ Így alakulhatott ki egyfajta pozitív hozzáállás az ilyen házasságokkal szemben, illetve a vegyes házasságok gyakorlatának természetessé válása a családban. Laci bácsi szülei – az ő gyermekkorá, ifjúsága idején – több helyütt is laktak, szlovák és magyar környezetben egyaránt. Családja nemzetiségi előzményein kívül mindez még inkább hozzásegíthette Lacit a magyarokkal való együttélés gyakorlatának természetessé válásához.

Vali nénivel egy „cégbálon” ismerkedtek meg Komáromban.⁴⁷ Megismerkedésük után nem jelentett gondot a magyar–szlovák nemzetiségi különbségek áthidalása, jól beszéltek egymás nyelvét is. Vali néniék házasságában nem jelent, és nem is jelentett gondot sohasem, hogy egymás között hogyan beszéljenek. Magyarul és szlovákul is kommunikáltak.

Gyermekeik mindannyian szlovák nemzetiségűnek vallják magukat. A nemzetiségi kérdéseket ők sem ragozták túl a gyerekek megszületésekor. Itt sem versenyhelyzetről van szó a két nemzetiség, illetve a nyelv kapcsán, ahogy az lvetáéknál is látható. Lányaik szlovák iskolába jártak, hisz elmondásuk szerint Laci bácsinak volt rá lehetősége, hogy többet foglalkozzon velük, munkahelyi időbeosztása alapján. A gyermekek édesanyjukkal magyarul, míg édesapjukkal szlovákul kommunikálnak. Mára lányaik egyike magyar párt, másikuk pedig szlovák párt választott magának. A napi gyakorlat részelemeit tekintve, ahogy azt a tévénézéssel kapcsolatban is elmondták, szintén meg tudnak egyezni. Vali néni ezen túlmenően bevallotta, hogy elsősorban a szlovák tévét nézi, amit meg is indokolt.⁴⁸

46 „A család is, apám családja is befogadta anyámat, meg a rokonokat, szintén úgy anyám családja is szintén, a rokonai, mert mondjuk rá apámék azok hárman voltak.” II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom.

47 „Cégbálbo vótunk itt Komáromba, és ott megismerkedtünk.” II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Vali néni)

48 „Engem nem az, hogy megnézem a magyart is, mongyuk a RTL-t meg a magyar egyest, vagy mit tudom én, de engem érdekül, hogy Szlovenszkón mi történik.” II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. 2010. febr. 4. Komárom (Vali néni)

Elmondásuk szerint a vegyesházasság természetesnek számít városukban. Vannak ismerőseik, barátaik, akik szintén ilyen házasságban élnek. De voltak homogén házasságban élő barátaik, még Magyarországon is. Velük Komáromban nem volt nehéz kapcsolatot kiépíteni. Elmondásuk szerint szlovákiai barátaikhoz hasonlóan ők sem nyilvánították ki a nemtetszésüket vagy idegenkedésüket férje irányába:

„Gyalog átmentünk ebédre, megismerkedtünk ott családokkal. Jártunk oda venni cipőt, meg mit tudom én, önáluk az drágább volt. Átjártunk és megismerkedtünk egy nagyon-nagyon rendes családdal, a Dudásékkal Magyarországrul. Mink azokkal annyira jóba vótunk. Ők is jártak ide, mink is jártunk oda. Nagyon helyes, kedves házaspár volt. És magyarok voltak, és az én páromat szerették. (...) És ők se monták, hogy szlovák.”⁴⁹

A házaspár, de főként Laci bácsi véleménye szerint a politikusok tehetnek a nemzetiségi problémákról, hisz szerinte azok összevissza hazudoznak, és félrevezetik az embereket:

„Ezek uszíjják a embereket, ugyi. Azt már múltkor is mondtam, hogy először azzal kezdtek, hogy a törvényben az van benne, hogy ha a magyar paciens magyar orvoshoz megy, hogy szlovákul köll beszílni, mer ha nem fog szlovákul beszílni, megbüntetik.”⁵⁰

Azt is hangsúlyozták, hogy szerintük a nemzetiségi problémák csak a rendszerváltás után jelentkeztek, véleményük szerint a régi rendszerben nem voltak ilyen téren problémák. Laci bácsi elmondásában egyes politikusoknak a jövőbe kéne tekinteni, nem pedig a múltba. Szerinte a politikusok a múlt sebeit felszaggatva próbálnak az emberekre hatni és ez által befolyásolni őket:

„De ha olyan jön micsodába, akkor azt már el kell felejteni. És akkor említem azt, mikor megszállták a Csehszlovákiát, akkor aztán amikor má jöttek ilyen micsodák, akkor megemlítette valamelyik politikus, hogy a magyar katonák is, azok is megszállták a itteni politikusok, ugye, a Berényi, meg nem tudom. Azt el kell felejteni, az már régen volt.”⁵¹

49 II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Vali néni)

50 II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Laci bácsi)

51 II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Laci bácsi)

Vali néniék számára egyértelműen fontos értékeket közvetítői a vegyes házasság és a kétnyelvűség.⁵² Ivetához hasonlóan ők is kifejezték, hogy a szeretet a lényeg, és nem az, hogy valaki magyar vagy szlovák. Felháborítónak tartják az olyan véleményeket, amik a vegyes házasságok ellen irányulnak, különösképp egyes szakemberek, orvosok azon véleményét, miszerint a vegyes házasságokból született gyermekek pszichikailag sérülhetnek.⁵³

2.3. „To nie je na národnosti...” III. interjú – P. Margita és P. Lajos története

Harmadik, egyben utolsó interjúmat a néprajzilag tágabb értelemben vett Zoboralján, Nyitracsehiben készítettem. A község Nyitrától nyolc kilométerre délkeletre terül el a Cétényi-patak mellett. Első írásos említése IV. Béla okleveléből származik, 1248-ból. A falu a Nyitrai kerülethez és a Nyitrai járáshoz tartozik. A 2001-es népszámlálási adatok szerint a falu 1064 lakosából 427 vallotta magát szlováknak, míg 550 magyar nemzetiségűnek.⁵⁴ Míg az 1910-es népszámlálási adatok szerint a falunak túlnyomó többségű magyar lakosa volt, addig a háború utáni lakosságcsere, a magyarok kitelepítései és helyükre szlovák nemzetiségűek betelepítése, nagy hatással voltak a falu további nemzetiségi alakulására. Ma a zoboraljai szórványmagyarság otthonát képező települések egyikének tekinthető a falu.⁵⁵ Nyitracsehi a zoboraljai települések között még többnyire megtartotta magyar jellegét (Csámpai 1994, 21).

Interjúalanyaim P. Margita és férje, P. Lajos voltak. Margita szlovák, míg férje magyar nemzetiségű. Mivel Margita nem beszél magyarul, ezért a vele készített interjú szlovák nyelven készült. Mindketten 50 évesek és munkások. Margita ápolónő, a férje villanyszerelő. Három gyermekük van, két fiuk és egy lányuk. Idén 26 éve házasok.

Két alkalommal jártam a házaspárnál. Az első és a második alkalommal is egy-egy interjút készítettem mindkettőjükkel. (Mivel egy szerencsétlen véletlen folytán az első alkalommal készített interjúim elvesztek, így a második alkalommal elkészített interjút dolgoztam fel.) Lajos felmenői között nem voltak szlovákok. Családjában mégis vannak szlovákok, nagybátyjai házasságai által.⁵⁶

52 „Ez biztos, hogy érték, na. És hát hiszen már mondtuk, hát ahány nyelvet tud az ember, azt szokták mondani, hogy annyi ember, nem?” II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Laci bácsi)

53 „Azt mondta, hogy amelyik, amelyik gyerek vegyes házasságba születik, bepisil. Ez már pedig nem igaz.” II. interjú: B. Vali néni és B. Laci bácsi. Készült 2010. február 4. Komárom (Vali néni)

54 Szlovákiai Magyar Adatbank. A Fórum Kisebbségkutató Intézet internetes oldala. http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&w=&Data_Id=7&MId=&Lev=&Ind=11&P=index,hu (2010. 03. 05.)

55 A Nyitra vidéki magyar sziget legészakibb települése Béd, a legnyugatibb Királyi, a legdélibb pedig Berencs, illetve Nyitranyagkér, a legkeletibbet pedig Aha. (Csámpai 1994)

56 „Van, van. Van két nagybácsi, akiknek feleségük szintén szlovák származású, szlovák helyről, Aranyosmarótról van [...] a másik a szomszéd faluból, Gyarmatról.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

Lajos a falu nemzetiségi összetételére kitérve azt is elmondja, hogy míg gyermekkorában magyarul beszéltek a faluban, a mai gyakorlat már mást mutat. Mára már jóformán csak az idősek beszélnek a magyar nyelvet a községben.⁵⁷ Ezen homogenitásból a másik nemzet irányába történő vegyes pozíciókba való elmozdulás érzékelhetővé válik saját házassága kapcsán is.

Lajos iskoláit falujában, Nyitracsehin, majd Nyitrán végezte, ahol aztán alkalma adódott szlovák nyelvtudásának fejlesztésére. A későbbiekben a segítséget mindebben a munkahelye, illetve a katonaság nyújtotta neki:

„Alapiskola befejezése után inasiskolába, Nyitrára szlovák inasiskolába jártam. A első évbe voltak gondok a szlovák nyelvtudással (...) Itt nem nagyon használtuk a faluba a szlovák nyelvet. Nem is tudtam, de aztán majd munkahelyen is sokat kellett, Nyitrán sokat kellett szlovákul beszélni, úgyhogy megtanultam tűrhetően (...) Katonaság után jobban ment, ott Csehországban voltam katona.”⁵⁸

Miután hazajött, a munkahelyén találkozott későbbi feleségével. A neje, Margita Nyitrára munkavállalás céljából érkezett a távoli Orava mellőli faluból, Árva megyéből, ahol elmondása szerint csak egy magyar élt. Családjában nincsenek magyar felmenők. Margita jóformán abszolút nem találkozott még magyarokkal fiatalkorában. Ivetával ellentétben tehát semmiféle olyan előzetes élménye, tapasztalata nem volt, ami által esetleg közelebb kerülhetett volna a magyar kultúrához, a magyar nyelvhez. Margitáék házasságkötése a lakodalommal együtt Margita falujában, Oravské Veselén történt, ahová a magyar rokonság érkezett. Erről azon szokás alapján döntöttek, miszerint a házasságkötésnek a lány lakóhelyén kell történnie.⁵⁹ A lakodalom egy nyelven, szlovákul folyt. Konfliktusokra nem került sor.

Lajos részéről volt némi kifogásolnivalója az édesanyjának, illetve a testvérének szlovák feleségével kapcsolatosan. Lajos elmondása szerint leginkább az zavarta őket, hogy Margita mind a mai napig nem tanult meg magyarul:

57 „Hát negyvenöt százalék, ötven százalék magyar, vagy körülbelül. [...] Az eredeti magyarok közül is sokan, főleg a fiatalok má nem is nagyon vallják magukat magyarnak. Nem, nem jelentkezik a magyarok közül.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

58 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

59 „Valamikor nálunk az volt a szokás, hogy a lakodalom ott van, ahonnan van az asszony. Mindjárt úgy egyeztünk meg a lakodalom előtt, hogy önáluk lesz.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

„Hát a családban voltak kifogások a házasság ellen, például az édesanyámnak, meg az idősebb testvéremnek nem nagyon tetszett, hogy nem lesz magyar nemzetiségű a feleségem. Vegyük úgy, hogy még most sincsenek vele kibékülve. (...) Talán azért is, mert az édesanyám nem nagyon tud szlovákul, keveset beszél szlovák nyelven, és akkor azt mondja, hogy nem tud, nem tudja magát megérteni a feleségemmel, nem tudnak elbeszélgetni.”⁶⁰

Margita családja részéről nincsenek ilyen gondok, nem is voltak. Ezt Lajos is elmondja:

„Én szívesen megyek látogatóba, tőlük is jönnek hozzánk elég gyakran. Szívesen fogadjuk őket gond nélkül. Nem, eddig még nem vetették a szemre, hogy más nemzetiségű vagyok, mind ők.”⁶¹

Majd Margita is kifejti, hogy soha semmi esetben nem volt példa arra, hogy családjának bármi gondja is lett volna férje nemzetiségével.⁶²

Margitáék gyermekei mindhárman szlovák nemzetiségűek. Ahogy azt Margita is kifejti, ugyanúgy, ahogy az előző interjúmban is érzékelhetővé vált, itt is fellelhető a gyermekekkel kapcsolatos döntéshelyzetek megoldásában az automatizmus.⁶³ A gyermekek szlovák iskolákat látogattak és látogatnak. Lajos nem ellenkezett, mert azt hitte, gyermekei így is bírni fogják majd a magyar nyelvet. Az óvodát tekintve legidősebb lányuk még a közös magyar-szlovák óvodába járt. Ennek köszönhetően tett szert valamiféle tudás-alapra a magyar nyelv kapcsán. Lajos régebben még szokott foglalkozni gyermekeivel a nyelv tekintetében, ez azonban lassanként elmaradt. Elmondása szerint munkahelyi kötelezettségei miatt nem jutott rá elég ideje:

„Mikor még kisebbek voltak a gyerekek, én is foglalkoztam velük magyarul, de jobban megtanulták a szlovák nyelvet, mert igen sok munka volt a nyakamba, óvodába abba a időbe még közös szlovák-magyar óvodába jártak, mert kétnyelvű volt, úgyhogy megtanultak így is, úgy is. De idővel úgy néz ki hogy valamit elfelejtettek a magyar nyelvből, nem nagyon használják a magyar nyelvet. Azt mondják, hogy érteni értik, de beszélni nem tudják vagy nem mernek.”⁶⁴

60 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

61 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

62 „Naši nemali s tým problémy, (...) myslím že to nikomu nenapadlo. Ne. (...) Oni ani sa do takých vecí nezasahovali (...) koho si vyberem (...) nikdy.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Margita)

63 „Jakože, veď sa deti po matke. (...) Stačí, keď majú madarského priezviska, ne?” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Margita)

64 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

Mivel felesége nem tud magyarul, ezért csak szlovákul kommunikálnak, mind otthon, mind társaságban. Vannak barátaik, ismerőseik, akik szintén szlovák-magyar vegyes házasságban élnek, Lajos beszél az ő egészen más nyelvi gyakorlatukról, melyet az eltérő életkörülmények alakítottak ki esetükben. De vannak homogén magyar házasságban élő barátaik is:

„Baráti körünk innét van a faluból általába. Egyik baráti társaság, baráti kör, család vegyes házasságú, a másik tiszta magyar. A férj a szomszéd magyar faluból van, Bodokról, a feleség, a barátnőnk a szomszéd házból van. (...) Ebből nincs gond nálunk. (...) A másik család, ott a feleség szlovák származású, de a feleség, vagy a barátomnak a felesége tud vagy ért magyarul. Mert olyan helyen dolgozott valahol, ahol elég sokat használták a magyar nyelvet, akkor megtanult. Ha beszélni nem is, de azért ért sokat magyarul. (...) Úgyhogy (...) ha találkozunk, beszélünk, akkor is beszélünk magyarul is, szlovákul is. (...) Az én feleségem nem tud magyarul, vagy nem ért magyarul, csak pár szavat, vagy pár mondatot. (...) Hogy értse, akkor szlovákul beszélnek vele.”⁶⁵

Később újra megjelenik a vegyes házasságban élő barátaik Lajos által egyértelműen pozitívan értékelt példája:

„Ő családjukba valamivel jobb a helyzet ebből a szempontból, mert van két kislányuk és a két lány (...) jól tudnak magyarul, elég jól tudnak magyarul, édesapjukkal gyakran beszélnek magyarul. Mert ott az volt a helyzet, hogy a lányok fiatalok voltak, akkor a nagymama majdnem minden nap náluk volt (...), és a nagymama (...) akkor azért tudtak jobban megtanulni magyarul. (...) Nagymamával és édesapjukkal is beszélnek magyarul.”⁶⁶

Elmondásuk szerint a külső környezetet tekintve nem nagyon csodálkoznak az emberek a faluban az ilyen kapcsolatokat nézve, hisz az általánosnak számít a településen.⁶⁷

65 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

66 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

67 „Elfogadják, mert majdnem minden oldalról vannak vegyes házasságok a faluba, majdnem minden családba, úgyhogy nincs ellene nagyon kifogás.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitracsehi (P. Lajos)

Saját házasságuknak mint vegyes házasságnak az értékelésével kapcsolatban Lajos azt is elmondta, hogy nem minden tekintetben elégedett azzal. Például szívesen változtatna saját gyermekeinek nyelvi neveltetésén, és többet tanítaná gyermekeit a magyar nyelvre.⁶⁸

Azt is kifejti, hogy szerinte a vegyes házasságban élők kulturális és nyelvi tudása nagyobb, ezáltal olyan többlettel rendelkeznek, amilyennel a homogén házasságok nem.⁶⁹

Lajos nagyon fontos értéknek tartja a kétnyelvűséget, a másik nemzetnek a megismerését, főként ott, ahol több etnikum él együtt:

„Szerintem ha a gyerekek vagy az emberek megértenék, ismernék a szomszédban lévő, szomszédjukban élőknek a gondjait (...) a nemzetiségi gondokat, akkor jobban megértenék, hogy miről van szó. (...) Minden nemzetiség vagy minden ember a sajátját érzi fontosabbnak vagy fontosnak. (...) Szerintem jó lenne a kétnyelvűség, ott ahol szükség van rá, például ahol egymás mellett élnek a nemzetiségek (...) Jó lenne, hogy a emberek ismernék a másikat is, a másik nyelvet is, ha nem is tudnák rendesen (...), de legalább valamit értenének belőle.”⁷⁰

Azt is kifejti még, hogy számunkra, Szlovákiában élő magyarok számára is mennyire fontos, hogy tudjunk szlovákul. Véleménye szerint e nélkül nehéz érvényesülnünk, más oldalról pedig ha nem tanulnánk meg a nyelvet, ezzel elzárnánk magunkat a másik nemzet tagjai elől.⁷¹ Végül Margita megfogalmazza azt is, hogy a valóságban abszolút nem a nemzetiségen múlnak a házastársi kapcsolatok sikerei.⁷²

68 „Gyereke nevelésbe azon a eseten változtatnák, hogy jobban használnám a magyar nyelvet.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitra csehi (P. Lajos)

69 „A vegyes házasságokban élőknek, a foglalkoznak a [...] szlovák nyelvvél is, és a magyar nyelvvél is, és tanulmányozzák, tanulják a nyelvet, az irodalmat, akkor szerintem a kulturális tudásuk jobb és ez [...] egy plusszt ád nekik, hogy ismerjék mind a két nemzetnek a történelmét, esetleg irodalmát, kultúráját.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitra csehi (P. Lajos)

70 III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitra csehi (P. Lajos)

71 „Mink azért, hogy magyarok vagyunk és Szlovákiában lakunk, nekünk meg kell tanulni a szlovák nyelvet is, mert szükségünk van rá. Az nélkül valahogy nem tudnánk érvényesülni. Nem lenne jó, hogy csak a magyar nyelvet akarnánk használni, és mert ezzel elzárnánk magunkat a többi nemzetől.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitra csehi (P. Lajos)

72 „Ale môžu byť aj maďarské manželstvo, aj maďarské, a nie musí byť dobré. (...) Takže asi to nie je na národnosti.” III. interjú: P. Margita és P. Lajos. Készült 2010. április 18. Nyitra csehi (P. Margita)

Összegzés

A dél-szlovákiai régió etnikai viszonyai folyamatosan, így ma is változnak. Ezt a változást a kisebbségi magyar lakosság felgyorsuló csökkenése jellemzi.

Az etnikai változásokon belül a „természetesnek” is tekinthető asszimilációs változások közül a vegyes házasságok számának folyamatos növekedése nagy szerepet játszik. Mint láttuk, ez a jelenség különbözőképpen érezteti hatását városi, falusi, többségi, kisebbségi környezetben.

Az életútinterjúk gazdag tapasztalati anyaga módot adott arra, hogy a szlovák-magyar etnikai problémák mindennapi dimenzióját módszeresen megvizsgálhassam, s az elemzés tanulságait a dél-szlovákiai régió interetnikus viszonyairól készült statisztikai, demográfiai, szociológiai, történeti és antropológiai munkák eredményeivel összemérjem. A szlovák-magyar konfliktusok hétköznapijában a vegyes házasságok a három vizsgált család történetei alapján inkább a „béke szigetét” mutatják, s ők maguk inkább a külső világban – a politikuskok megnyilatkozásaiban, a médiában, és a szélsőségesek tevékenységében – keresték és jelölték meg a békétlenség okait.

Érdekes ellentmondása a vegyes házasságok értelmezésének, hogy miközben ezekben a házasságokban a többes, vegyes identitások lehetőségét alapvető értéként, értékhardozó tényezőként határoznak meg, a külső kisebbségi magyar értelmezés mégis elsősorban azt az asszimiláció és a nemzetváltási folyamatok forrásának tekinti. Ez az értékelés elsősorban az iskolaválasztásban, a népszámlálási önbevallásoknál megfigyelhető nyelvi, illetve nemzetiségi önbesorolásban megfigyelhető szlovák identifikáció adataiból indul ki. Ugyanakkor jól látható, hogy a döntéshelyzetekben a vegyes házasságok ugyanúgy a külső adottságok, körülmények, feltételek mérlegeléséből indulnak ki, s csak közvetve, legtöbbször utólagos magyarázatként használják a különbözőképpen értelmezett íratlan szabályokat.

A házaspárok nemzetiségüktől függetlenül nyitottak a más nemzetiségűek felé, lojálisak Szlovákiához és számukra nem okoz gondot, hogy házastársuk eltérő nemzetisége és anyanyelve. Főbb döntéseiket inkább automatikusan hozzák meg, és elsősorban a praktikus, pragmatikus szempontokat veszik figyelembe a gyermeknevelésben. Az iskolaválasztás terén inkább az anya szerepe a meghatározó, de a kétnyelvűség, illetve a kiegyensúlyozott vagy ideális kétnyelvűség igénye is fontos tényezőnek számíthat.

Családjuk fő nyelvét bevallásuk szerint elsősorban a gyermekekkel való kommunikáció határozza meg, s nem a házastársak egymás közötti nyelvhasználata.

S bár ezekben a házasságokban valóban ténylegesen kimutatható a szlovákok asszimilációs nyeresége, ezek a vegyes házasságok mégsem vonhatják ki magukat és zárkózhatnak el a másik fél „mássága” elől. Éppen ellenkezőleg, igyekeznek beépíteni saját kulturális tudáskészletükbe a másik nyelv és kultúra számukra hasznos vagy fontos információit, értékeit.

A fentiek alapján elmondható, hogy aligha véletlen, hogy ezeket a házasságokat interjúalanyaim kivétel nélkül mindnyájan fontos értékek kölcsönös közvetítésére alkalmas, érték többletet termelő közegnek, nem pedig az asszimilációs veszteségek forrásának tartják.

A Szlovákiában eddig még csak szociológiai és demográfiai módszerekkel vizsgált vegyes házasságok történeti, oral history elemzése fontos feladat. Dolgozatommal ehhez a feladathoz kívántam hozzájárulni.

Források jegyzéke

Szóbeli források

1. Kovács Iveta és Kovács Ervin: Iveta (szül. 1967) szlovák nemzetiségű szlovák-magyar vegyes házasságban élő hölgy, akivel az egy részből álló 49:20 perces interjút készítettem otthonában, Lucskán. 2009. augusztus 5-én. Az interjúba a fia, Ervin is bekapcsolódott.

2. B. Vali néni és B. Laci bácsi: A magyar nemzetiségű Vali néni (70 éves) és a szlovák nemzetiségű Laci bácsi (71 éves) vegyes házasságban élő házaspár, akiknek az otthonában, Komáromban készítettem egy három részből álló, összesen 70:27 perces interjút, 2010. február 4-én.

3. P. Margita és P. Lajos: A szlovák nemzetiségű P. Margita (szül. 1960), és férje a magyar nemzetiségű P. Lajos (szül. 1960), szlovák-magyar vegyes házasságban élő házaspár, akiknek otthonában, Nyitracsehin készítettem egy három részből álló, összesen 90:00 perces interjút, 2010. április 18-án.

Irodalom

A Pallas Nagylexikona. A Magyar Elektronikus Könyvtár internetes lexikona. <http://mek.niif.hu/00000/00060/html/105/pc010541.html#8> (letöltve: 2010. 03. 03.)

Árendás Zsuzsanna (2009): *Etnicitás és hibrid pozíciók.* Doktori disszertáció. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Kommunikációs Program.

Bartha Csilla (1999): *A kétnyelvűség alapkérdései.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

Csámpai Ottó (1994): *Viharvert nemzettudat. Az identitástudat és érzésvilág problémái Zoboralja magyar falvaiban.* Pozsony: A szerző kiadása.

Cseh-Szombathy László (1979): *Családszociológiai problémák és módszerek.* Budapest: Gondolat.

Csepeli György–Örkény Antal–Székely Mária (1999): Nemzeti etnikai identitás változatlansága és átalakulása. *Kisebbségkutatás*, 1999/4, Magyar Emberi Jogok Alapítvány internetes dokumentuma. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_04/cikk_nyomtatás.php?id=148 (letöltve: 2010. 03. 05.)

Gal, Susan (1991): Mi a nyelvcsere és hogyan történik? *Regio – Kisebbségtudományi Szemle* 1991/1, 66–76. p.

Gyurgyik László (1994): *Magyar mérleg. A szlovákiai magyarság a népszámlálási és a népmozgalmi adatok tükrében*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Gyurgyik László (1999) A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig. *Fórum Társadalomtudományi Szemle* 1999/ 1, 131–149. p.

Gyurgyik László (2004): *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Gyurgyik László (2006): A magyarság demográfiai, település- és társadalomszerkezetének változásai. In *Magyarok Szlovákiában I. kötet. Összefoglaló jelentés (1989–2004). A rendszerváltástól az európai uniós csatlakozásig*. Fazekas József–Hunčík Péter szerk. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 141–182. p.

Gyurgyik László–Horváth István–Kiss Tamás (2010): Demográfiai folyamatok, etno-kulturális és társadalmi reprodukció. In *Határon túli magyarság a 21. században. Konferenciasorozat a Sándor-palotában 2006-2008*. Tanulmánykötet. Bitskey Botond szerk. Budapest: Köztársasági Elnöki Hivatal (kéziratban).

Ilyés Sándor (2005): Magyar-román házasság Kolozsváron az élettörténetek tükrében. *Korunk* 2005/3. sz. <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=3&cikk=7821> (letöltve: 2010. 04. 01)

Ilyés Zoltán (2005): Etnikai kontaktuszóna. Hozzászólás az „Etnikai kontaktuszónák a Kárpát-medencében a 20. század második felében” c. konferencia kerekasztal-beszélgetéséhez 2004. augusztus 28-án. In *Etnikai kontaktuszónák a Kárpát-medencében a 20. sz. második felében*. Nemzetközi Tudományos Konferencia 2004. Augusztus 26–28. Klamár Zoltán szerk. Aszód: Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának Petőfi Múzeuma, 251–284. p.

Kapitány Ágnes–Kapitány Gábor (é.n.): *Kultúrák találkozása – Kultúraváltás*. Menedék Migránsokat Segítő Egyesület internetes dokumentuma. <http://menedek.hu/files/docs/taborlakok/06.pdf>. (letöltve: 2010. 04. 04.)

Keményfi Róbert (2002): *A gömöri etnikai térmozaik. A történeti Gömör és Kis-Hont vármegye etnikai térszerkezetének változása-különös tekintettel a szlovák-magyar etnikai határ futására*. Komárom-Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó /Interethnica 3./

Kovács Éva (2008): Interjú módszerek és technikák. In *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Kovács Éva szerk. Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum–PTE BTK Kommunikáció és Médiatudományi Tanszék (2. jav. kiadás). http://www.hermes.btk.pte.hu/letoltes/ijen/bib/kozossegtan/KT_2jav_kiad_15_Kovacs.pdf (letöltve: 2010. 03. 05.)

Lanstyák István (é.n.): *A szlovákiai magyarok kétnyelvűségének vonatkozásai*. A Magyar Emberi Jogok Alapítvány internetes dokumentuma. <http://www.hhrf.org/netpansip/ungparty/docu/interju/lanstyak.htm> (letöltve: 2010. 03. 07.)

Liszka József (2009): Bevezetés. In *Interetnikus és interkulturális kapcsolatok Dél-Szlovákiában*. Liszka József szerk. Komárom: Selye János Egyetem, Tanárképző Kar, /Monographiae Comaromienses 1./

Mirnics Károly (1994): Kétnyelvűség a vajdasági vegyesházasságokban. *Regio – Kisebbségtudományi Szemle* 1994/4, 117–127. p.

Rus Fodor Dóra (é.n.): *Nyelvi és etnikai folyamatok néhány tordai magyar-román vegyes házasságban*. Az ELTE BTK magyar tanszékének internetes dokumentuma. http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk07/rusfodor_KA_VA_T.pdf (letöltve: 2010. 02. 10.)

Sándor Anna (2000): *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben, Kolonban*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

Szarka László (2003): Határtörténetek. A magyar-szlovák államhatár, nyelvhatár történetéről. Megjelent: *Tér és identitás*. Államhatár, nyelvhatár, etnikai kontaktuszóna. In *Életünk Kelet-Európa*. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára. Krausz Tamás–Szvák Gyula szerk. Budapest: Pannonica. A Magyar Tudományos Akadémia Etnikai Nemzeti Kisebbségkutató Intézetének internetes dokumentuma. http://www.mtaki.hu/docs/szarka_laszlo_szlovak_magyar_hatar.pdf (letöltve: 2010. 02.10.)

Szlovákiai Magyar Adatbank: A Fórum Kisebbségkutató Intézet internetes oldala. http://www.foruminst.sk/index.php?p=&t=a&xp=&w=&Data_Id=7&MId=&Lev=&Ind=1&P=index.hu (letöltve: 2010. 03. 05.)

Vetési László (é.n.): Vetési László beszéde az alsóbodoki szórványkonferencián. *Kárpátmedencei magyar szórványalternatívák – Túlélési esélyek és lehetséges cselekvési feladatok*. A Felvidék Ma első szlovákiai hírportál internetes dokumentuma. http://www.felvidek.ma/index.php?option=com_content&task=view&id=4225& (letöltve: 2010. 03. 03.)